

מועיל תנאו למחול, ולא עשו חכמים חיזוק?!

אמר מתרץ אביו: חילוק יש בין כתובה לתקנת אכילת פירות, כי:

לכל הנשים יש כתובה, ולא לכל הבעלים יש פירות, כי יש נשים שאין מכניסות כלום בנישואיהן.

ולכן, כתובה שהיא מילתא דשכיחא [דבר שכיח הוא] עבדו בה רבנן חיזוק.

אבל פירות שהיא מילתא דלא שכיחא כל כך, לא עבדו בה רבנן חיזוק.

ואכתי מקשינן: הרי "חמרים" דשכיחי [דבר מצוי הוא], ולא עבדו לה רבנן חיזוק; ומאי שנא מכתובה שאתה אומר לדעת רבי יהודה, שעשו חכמים חיזוק לדבריהם?!

דתנן במסכת דמאי:

ומקשינן עלה: הרי פירות שהבעל אוכל בנכסי אשתו⁽¹³⁾ שתקנה רבנן היא, ולא עבדו לה רבנן חיזוק שיהא תנאו בטל אם התנה למחול זכות אכילתו?!

דתנן:

הכותב לאשתו, כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה.

רבי יהודה אומר: לעולם — אפילו כתב לה: דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן — הרי הוא הבעל אוכל פירות, עד שכתוב לה: "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירות פירותיהן עד עולם" —

ב-11 וקיימא לן: מאי "כותב" — ששינו באותה משנה — היינו "אומר".⁽¹⁾

הרי שאפילו אם רק אמר ולא כתב לה,

ראובן לא היה על מה שכתוב בתורה, ולכן התנאי בטל והמעשה קיים.

13. כל הנכסים שהאשה מביאה עמה מבית אביה לבית בעלה ואינן "נכסי צאן ברזל" דהיינו שלא קיבל הבעל על עצמו להחזיר את תמורתם כשימות או יגרשנה הרי הגוף של האשה ואילו הבעל אוכל את פירותי הנכסים, וכן כל רכוש הנופל לאשה בזמן נישואיה כגון שירשה את אביה וכיוצא בזה, הרי הגוף שלה והבעל אוכל פירות, וכל זה הוא תקנת חכמים.

1. ראה בתוספות וריטב"א לעיל, שהקשו למה אין אומרים גם במשנתנו "מאי כותב אומר", ומעיקרא לא קשיא מידי.

כי אחד מן הדברים המעכבים את חלות התנאי — לדעת רבי מאיר עצמו — הוא "תנאי כפול"^[1], ואם כן תיקשי: והרי אמר במפורש שאם יהא עליו שאר כסות ועונה לא יחולו הקדושין, והאיך אפשר שיהיו הקדושין קיימים אף שהתנאי בטל?!

ותירצו התוספות: כל דין תנאי חידוש הוא שאנו לומדים ממה שהתנה משה עם בני גד ובני ראובן על עבר הירדן [כמבואר בפרשת מטות פרק לב פסוק כ ואילך], ואם לא שהיינו לומדים משם לא היה שום תנאי יכול לבטל את המעשה, ואפילו אם לא יתקיים התנאי בסופו של דבר היה המעשה קיים, ולכן, כל שאין התנאי דומה לתנאי בני גד ובני ראובן, אין התנאי מבטל את המעשה, והרי תנאי שהתנה משה עם בני גד ובני

רבא אמר:

בדמאי חקילו יותר משאר ספק של דבריהם, כי אפילו ספק אינו, שרוב עמי הארץ מעשרין הן, אלא חומרא בעלמא מדרבנן הוא.⁽³⁾

שנינו במשנה: רבי מאיר אומר: כל הפוחת לבתולה ממאתים, ולא למנה ממנה, הרי זו בעילת זנות:

מדייקת הגמרא: "כל" הפוחת שנינו, ומשמע אפילו שלא פחת לה אלא באופן של תנאה וכגון שלא כתבה לו "התקבלתי" אלא אמרה בעל פה שהוא תנאי בעלמא שאינו חל ובסופו של דבר תוכל לגבות את כתובתה כולה,⁽⁴⁾ אפילו הכי בעילתו בעילת זנות —

אלמא הרי מוכח דקסבר רבי מאיר: מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, ואית לה כתובה שלימה —

וכיון דסוף סוף הוא הרי אמר לה: "לית לך אלא מנה", לא סמכא דעתה [אין האשה סומכת דעתה שתקבל את כתובתה], ולכן היא לה בעילתו בעילת זנות!⁽⁵⁾

החמרין עמי הארץ שנכנסו לעיר עם תבואתם, ואמר אחד מהן שני חילוקים בטיב סחורת חבירו על פני סחורתו שלו:

א. שלי חדש הוא שאינו טוב כל כך כי לא התיבש כל צרכו, ושל חברי ישן וטוב יותר משלי.

ב. שלי אינו מתוקן שלא ניטלו מעשרותיו, ושל חברי מתוקן הוא.

אין הם נאמנים, כי חיישינן לגומלין, שחבירו יגמלנו בעיר אחרת לשבח את שלו.

רבי יהודה אומר: הרי הם נאמנים, ולא חיישינן לגומלין.

הרי שלרבי יהודה אף לדמאי שהוא מדבריהם לא עשו חכמים חיזוק ולא חששו לגומלין!?

אמר תירץ אביי:

ודאי דדבריהם עבדו רבנן חיזוק.

אבל איסור דמאי שהוא רק ספק דדבריהם שמא לא עישרו עמי הארץ את התבואה,⁽²⁾ לכן לא עבדו ביה רבנן חיזוק.

2. כיון שרוב עמי הארץ מעשרין הן.

3. כעין זה בשבת כג א לענין ברכה על מצוה דרבנן, שהקשו בגמרא למה אין מברכים על הפרשת דמאי, ונחלקו שם אביי ורבא:

דעת אביי: "ודאי דדבריהם בעי ברכה, ספק דדבריהם לא בעי ברכה".

דעת רבא: "רוב עמי הארץ מעשרין הן", ופירש רש"י שם: דמאי אפילו ספק לא הוי, אלא חומרא בעלמא, דרוב עמי הארץ מעשרין הן.

4. וכמבואר בעמוד א, שבעל פה אין זה אלא תנאי, ודינו תלוי בדין מתנה על מה שכתוב בתורה, ולדעת הסובר מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, אין תנאי זה חל.

5. פירש רש"י: מדלא תנא "כל בתולה שאין לה מאתים, ואלמנה שאין לה אלא מנה הרי זו בעילת זנות", שמע מינה דהכי אשמועינן: שאע"פ שהיא גובה לבסוף דאין תנאו קיים, אפילו הכי כיון דמעיקרא אתני קרי לה בעילת

דאורייתא היא, ולכן תנאו בטל, שהרי התנה על מה שהוא מן התורה! (8)

רבי מאיר אומר: כל הפוחת לבתולה ממאתים ולא למנה ממנה — הרי זו בעילת זנות.

והרי אם כן תיקשי: והא שמעינן ליה לרבי מאיר עצמו דאמר: (6) כל המתנה על מה שכתוב "בתורה" כגון שאר כסות ועונה תנאו בטל, הא מתנה בדרכנן תנאו קיים! (7)

ומשנינן: קסבר רבי מאיר: כתובה

בכרייתא: על מנת שאין לך עלי שאר כסות עונה וכתובה, ראה עוד בדבריהם בד"ה ושמעינן.

והריטב"א הביא בשם התוספות תירוץ נוסף [וזה דלא כפירוש רש"י], שאין הראיה מהברייתא דלעיל, אלא ממשנה בפרק השוכר [בבא מציעא דא] ששנינו שם לדעת רבי מאיר: "מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל", ואריכות הלשון היא ללמד, שרק המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, ולא המתנה על מה שאינו אלא מדרכנן, וראה בריטב"א שתמה על פירוש זה.

8. הקשה הריטב"א: הניחא כתובת בתולה שיש לה מקור מן התורה, [שנאמר: "כסף ישקול כמוהר הבתולות", וכמבואר לעיל י א], אבל במשנה הרי כתוב: "כל הפוחת לבתולה ממאתים ולא למנה ממנה הרי זו בעילת זנות", ובכתובת אלמנה תיקשי: מהיכי תיתי שתהיה הכתובה מדאורייתא ללא מקור מן התורה! [ולא ניחא ליה לריטב"א לומר שלא נאמר לשון "כל הפוחת" — דמשמע שאין התנאי קיים — אלא להשמיענו שאפילו בכתובת בתולה באופן שאין התנאי קיים אף זו בעילתו בעילת זנות, ואילו בכתובת האלמנה בעילתו היא בעילת זנות משום שתנאו קיים].

ותירץ: היות וכל שם "אלמנה" הוא על שם המנה של הכתובה [כמבואר לעיל י ב], מזה יש להוכיח שמנה של אלמנה מדאורייתא הוא, [וכן

זנות משום דמשעת ביאה לא הוה סמכא דעתה אכתובה].

וביאור לשון הגמרא "אפילו בתנאה", הוא: לא רק באופן שמדברת המשנה שכתבה לו התקבלתי שזה אינו תנאה בעלמא, אלא אפילו אם אמרה ליה בעל פה שהוא תנאה בעלמא [לפי הבנת הריטב"א בשיטת רש"י שהובא בהערות לעיל עמוד א], אפילו הכי הרי זו בעילת זנות, [אלא שלשון רש"י לא משמע כן כל כך, ולפי מה שהובא לעיל בשם החזון איש מתיישב לשון רש"י יותר, אבל לשון הגמרא "אפילו בתנאה" אינו מתיישב היטב].

וכל זה הוא לשיטת רש"י [כמבואר בהערות לעיל בעמוד א], ולפי שיטת הריטב"א [שהובא שם] הכוונה בדברי הגמרא "אפילו בתנאה" היינו שהוא התנה על מנת שאין לך עלי כתובה, ולשיטתם ניחא היטב לשון הגמרא "וכיון דאמר לה אין לך אלא מנה" שהרי באמת הוא האומר ולא היא, אבל לשיטת רש"י אין זה אלא כאילו אמר כן.

6. לעיל בכרייתא שהובאה בעמוד א: האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה, הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי רבי מאיר, רש"י.

7. תמהו התוספות: מנין לנו שלא אמר כן רבי מאיר אלא בשאר כסות ועונה שהוא מדאורייתא, והרי יש לומר דאדרכה כל שכן שבדבר דרבנן עשו חכמים חזוק יותר משל תורה! ?

ותירצו, שהגמרא מדייקת מדלא אמרו

רבי יוסי אומר: רשאי לפחות ואפילו אם אמרה לו בעל פה ותנאו קיים.

רבי יהודה אומר: אם לא אמרה אלא בעל פה אינו יכול לפחות, כי בכתובה דרבנן עשו חכמים חיזוק, שהמתנה עליה תנאו בטל אף שהוא דבר שבממוץ —

ואולם אם רצה, הרי זה כותב לבתולה שטר של מאתים והיא כותבת לו התקבלתי ממך מנה, ולא למנה מנה, והיא כותבת לו התקבלתי ממך המשים זזו.

ומקשינן: וכי סבר רבי יוסי רשאי, ואע"פ שאין לה כתובה!?

ורמינהי:

אין עושין כתובת אשה מטלטלין, כלומר: אין מייחדין מטלטלין לכתובה מפני תיקון העולם, שמא יאבדו או יפחתו דמיהן.⁽⁹⁾

אמר רבי יוסי: וכי מזה תיקון העולם יש בזה?! והלא אין דמיהן קצובין עולמית אלא מתייקרים או מוולים, ונמצא שפעמים פוחדתין המטלטלין ממה ששמאום בתחילה, ואין בהם שיעור כתובה שהוא חייב לה, ומפרש לה הגמרא ואזיל.

והרי תיקשי על דברי רבי יוסי, כי סברתו היא לומר שלכן אין עושין כתובת אשה מטלטלין, והשתא תיקשי: הרי תנא קמא נמי "אין עושין" קאמר, ובמה נחלק עליו רבי יוסי!?

אלא לאו הכי קאמר התנא של הברייתא:

במה דברים אמורים ש"אין עושין כתובת אשה מטלטלין", בשלא קיבל עליו אחריות אם יאבדו המטלטלין. אבל אם קבל עליו אחריות אם יאבדו, אף על פי שלא קיבל עליו אחריות של זולא — עושין.

ואתא רבי יוסי למימר: כי קיבל עליו אחריות של אבידה ולא של זולא אמאי עושין?! והלא אין קצובין ופוחתין.

ומאחר שנתבאר דברי רבי יוסי שבברייתא, מקשה הגמרא את קושייתה:

השתא, ומה התם דאינו אלא חשש דלמא פחתו [שמא יפחתו] המטלטלין מכפי מה ששמאום בתחילה ויהיה לאשה פחות משיעור כתובתה, חייש לזה רבי יוסי ואמר "אין עושין".

הכא בדברי רבי יוסי שאמר: רשאי — דודאי קא פחתה הכתובה משיעורה המקורי, לא כל שכך שלא יהא רשאי!?

ומשנינן: הכי השתא, אין הנידון דומה לראיה!?

כי התם — גבי אין עושין כתובת אשה מטלטלין — הרי לא ידעה האשה שיפחתו דמי המטלטלין משיעור הכתובה כדי דתחיל.

אף בה לשון "כל הפוחת".

9. כן פירש רש"י; ולא פירש כן אלא לפי ההוה אמינא בביאור דברי תנא קמא, אך לפי מסקנת

כתב הרשב"א, ושיטה מחודשת היא]; ועוד תירץ: אי נמי דלעולם כתובת אלמנה דרבנן, ומיהו לא פליג רבי מאיר בין כתובה לכתובה, כלומר: ואף בכתובת אלמנה התנאי בטל, ושייך

אבל **הכא** הרי מתחילה ידעה האשה שכתובתה פחותה וקא מחלה.

אחתיה דרמי בר חמא הות נסיבא לרב אויא [אחותו של רמי בר חמא נשואה היתה לרבי אויא] —

א-ת **אירכס כתובתה** [אבדה לה שטר כתובתה]!

אתו רב אויא ואשתו לקמיה דרב יוסף.

אמר להו רב יוסף: הכי אמר רב יהודה אמר שמואל על משנתנו:

זו ששנינו במשנתנו: כל הפוחת לכתולה ממאתים ולא למנה ממנה ואפילו במקום שאין התנאי קיים — הרי זו בעילת זנות, מפני שלא סמכה דעתא של האשה:

דברי רבי מאיר הם, ולשיטתו אכן הוא הדין אם אבד שטר כתובתה, אף על פי שיכולה היא לגבות בלא שטר כיון שהכתובה תנאי בית דין היא, מכל מקום כיון דלא סמכא דעתה, כי היא חוששת שמא יאמר "פרעתי", הרי בעילתו בעילת זנות.

אבל חכמים אומרים: משהא אדם את אשתו

אפילו **שתיים ושלוש שנים** (1) **בלא שטר** (2) **כתובה**, ואין הם חוששים לסברת "לא סמכה דעתא", והלכה כמותם.

אמר ליה אבבי לרב יוסף: והא אמר רב נחמן אמר שמואל: הלכה כרבי מאיר בגזירותיו! (3)

מששמע רב יוסף כן, אמר לרב אויא: **אי הכי** שהלכה כרבי מאיר, זיל **כתוב לה**, לך וכתוב לאשתך כתובה חדשה.

כי אתא רב דימי, אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יחושע בן לוי משום בר קפרא:

מחלוקת דרבי יהודה ורבי יוסי בפוחת לכתולה ממאתים וזו ולא למנה ממנה — בכרייתא שהובאה לעיל נו ב, שרבי יהודה סובר אם לא כתבה לו התקבלתי, ואמרה על פה אין התנאי קיים, ורבי יוסי סובר, שאפילו בעל פה התנאי קיים — אינו אלא **בתחלה**.

אבל בסוף שכבר זכתה בחיוב הכתובה, לדברי הכל — ואפילו לרבי יוסי — **אינה מוחלת** (4) בעל פה אלא אם כן תכתוב שובר, (5) ומפרש לה ואזיל מאי "תחלה" ומאי

ותירץ: "דהכא נמי צד גזירה איכא קצת, דגזר היכא דתנאו בטל אטו היכא דתנאו קיים", [וראה מה שתמה עליו רבינו עקיבא איגר בדרוש וחדוש, ובמה שביאר].

וצריך לפרש, דגם כשנאבד שטר הכתובה הוא משום אותה גזירה, שאם לא כן לא היה לנו לאסור להשהות את האשה בלא שטר כתובה.

4. מלשון הגמרא משמע שלרבי יוסי מועלת אמירתה בעל פה מדין מחילה ולא מדין הודאה [ראה בזה בהערות שבמשנה], וראה היטב בריטב"א מה שכתב כאן בסוגיא.

5. כי רק בתחלה שעל מנת כן היא נכנסת לביאה

הגמרא אינו כן, ולא חשש תנא קמא אלא לאובדן המטלטלין ולא לפחיתת דמיהם.

1. "שתיים ושלוש שנים" לאו דוקא, אלא אפילו יותר, אלא שדיברו בלשון בני אדם, תוספות.

2. נתבאר על פי הריטב"א.

3. פירש רש"י: בדבר שהוא מחמיר על דבר תורה באיסור והיתר על ידי גזירת דבריהם.

והקשה הריטב"א: והרי לא שייך לשון גזירה אלא בדבר שהוא אסור משום גזירת דבר אחר, ואילו כאן בכתובה אין זו גזירה משום דבר אחר?!?